

УДК 336:330.131

Карлін М. І.

доктор економічних наук, професор кафедри фінансів,
Волинський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, Україна;
e-mail: karlin.lutsk@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-1421-1066;

Стащук О. В.

доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів,
Волинський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, Україна;
e-mail: helenastashchuk@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-2622-7353

Борисюк О. В.

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів,
Волинський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, Україна;
e-mail: lena-borysuk@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-9411-4118

ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ ВРАХУВАННЯ НОВИХ ЕКОНОМІЧНИХ РИЗИКІВ У ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. Економічний розвиток підприємств у світі та в Україні 2020 року і на майбутнє дедалі більше залежатиме від урахування нових економічних ризиків, серед яких уже сьогодні доцільно виділити такі: кліматичні, епідеміологічні (передусім — коронавірусні), деглобалізаційні, протекціоністські, популістські, нерівність у доходах.

На тлі коронавірусної пандемії і породженої нею економічної кризи найбільше постраждав сектор вітчизняного малого та середнього бізнесу, орієнтований на надання офлайн-послуг. Фактично попит на послуги індустрії громадського харчування, розваг, туризму, гостинності, а також beauty-індустрії і непродовольчого ритейлу в умовах карантину впав у рази. При цьому необхідність платити заробітну плату, податки, соціальні внески, орендні платежі, кредити банкам і контрагентам за постачання та інші послуги зберіглася. Водночас усі види бізнесу, які не встигли перейти на надання товарів і послуг в онлайн-форматі або дотримуються бізнес-моделей, пов'язаних виключно з наданням персональних офлайн-послуг, схильні до ризику банкрутства в майбутньому.

Наслідком карантину стане економічна криза, а значить і скорочення купівельної спроможності, зміна споживчої поведінки. Загалом, відбулося порушення традиційної сезонності продажів, змінюються тенденції внаслідок падіння доходів споживача. Водночас прискореного розвитку дістають цифрові послуги: електронна комерція, платіжні системи та послуги замовлення і доставки онлайн.

Також серед інших економічних ризиків у діяльності підприємств особливої уваги набуває необхідність визначення та оцінка фінансово-кліматичних ризиків, які виникають унаслідок обмежень, що накладаються міжнародними організаціями та окремими країнами на бізнес. Відповідно підприємства, які здійснюють кліматично небезпечну діяльність, повинні розраховувати свої фінансові втрати на перспективу, якщо вони будуть продовжувати подібний бізнес. Проблемою є й той факт, що поки що фінансово-кліматичні ризики та інші нові економічні ризики достатньо не вивчені та не систематизовані, а також не досліджено їхній вплив на фінансовий стан підприємств як у світі, так і в Україні.

Ключові слова: нові економічні ризики, підприємство, деглобалізація, протекціонізм, економічний популізм, економічна нерівність, Україна.

Формул: 0; рис.: 2; табл.: 0; бібл. 14.

Karlin M.

Doctor of Economics, Professor of the Department of Finance,
Lesya Ukrainka Volyn National University Ukraine, Lutsk, Ukraine;
e-mail: karlin.lutsk@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-1421-1066

Stashchuk O.

Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Finance,
Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine;
e-mail: helenastashchuk@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-2622-7353

Borysiuk O.

*Ph. D. in Economics, Associate Professor of the Department of Finance,
Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine;
e-mail: lena-borysiuk@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-9411-4118*

FINANCIAL ASPECTS OF TAKING INTO ACCOUNT OF NEW ECONOMIC RISKS IN THE ACTIVITY OF ENTERPRISES

Abstract. The economic development of enterprises in the world and in Ukraine in 2020 and in the future will increasingly depend on taking into account new economic risks, among which it is appropriate to note the following: climate, epidemiological (especially coronavirus), deglobalization, protectionist, populist, inequality income.

Against the background of the coronavirus pandemic and the resulting economic crisis, the sector of domestic small and medium-sized businesses focused on the provision of offline services has suffered the most. In fact, the demand for the services of catering, entertainment, tourism, hospitality, as well as the beauty industry and non-food retail in quarantine has fallen several times. At the same time, the need to pay wages, taxes, social security contributions, rents, loans to banks and counterparties for supplies and other services remained. At the same time, all types of businesses that have not had time to switch to providing goods and services online or adhere to business models related exclusively to the provision of personal offline services are at risk of bankruptcy in the future.

The consequence of quarantine will be an economic crisis, and, consequently, a reduction in purchasing power and a change in consumer behavior. In general, there has been a violation of the traditional seasonality of sales, changing trends due to falling consumer incomes. At the same time, digital services are accelerating e-commerce, payment systems, online ordering, and delivery services. Also, among other economic risks in the activities of enterprises, special attention is paid to the need to identify and assess financial and climatic risks that arise due to restrictions imposed by international organizations and individual countries on business.

Accordingly, companies engaged in climate-hazardous activities must calculate their financial losses in the future if they continue such business. Another problem is the fact that financial and climatic risks and other new economic risks have not been sufficiently studied and systematized, and their impact on the financial condition of enterprises in the world and in Ukraine has not been studied.

Keywords: new economic risks, enterprise, deglobalization, protectionism, economic populism, economic inequality, Ukraine.

JEL Classification D21, E44, G30, Q32

Formulas: 0; fig.: 2; tabl.: 0; bibl.: 14.

Вступ. Розвиток підприємств у світі та в Україні 2020 року і на майбутнє дедалі більше залежатиме від урахування нових економічних загроз, серед яких уже сьогодні доцільно виділити такі: кліматичні, епідеміологічні (передусім — коронавірусні), деглобалізаційні, протекціоністські, популістські та інші. Серед них особливої уваги набуває необхідність визначення та оцінки кліматичних загроз, які виникають унаслідок обмежень, що накладаються міжнародними організаціями та окремими країнами на бізнес. Відповідно, підприємства, які здійснюють кліматично небезпечну діяльність, повинні розраховувати свої фінансові втрати на перспективу, якщо вони будуть продовжувати подібний бізнес. Проблемою є й той факт, що поки нові економічні загрози достатньо не вивчені та не систематизовані, а також не досліджено їхній можливий вплив на фінансовий стан підприємств як у світі, так і в Україні. Прогнозування можливого впливу цих ризиків допомогло б розробити відповідну систему страхування від них підприємств, яка б дозволила мінімізувати їхні фінансові втрати.

Аналіз останніх досліджень і постановка завдання. Входження більшості країн світу в економічну кризу в першій половині 2020 року, яка значною мірою була

спровокована карантинном через пандемію коронавірусу і зупинкою внаслідок цього багатьох підприємств, значна частина з яких збанкрутувала, поставила на порядок денний необхідність перегляду традиційних підходів до визначення економічних загроз у діяльності підприємств. Водночас у світі посилюються кліматичні загрози розвитку людства, що може заставити міжнародні організації посилити контроль над діяльністю підприємств, які продукують парникові гази, що зможе знизити ефективність їхньої роботи. Крім того, практика виходу провідних країн світу із кризи 2020 року показала, що зараз у світі розпочалася деглобалізація, коли уряди цих країн стараються повернути основні виробництва з менш розвинутих країн, оскільки вони забезпечують фінансово-економічну безпеку розвинутих країн. Зрозуміло, що подібна тенденція негативно вплине на фінансовий стан підприємств, оскільки вартість робочої сили в розвинутих країнах є значно вищою, ніж у менш розвинутих країнах. Різке падіння життєвого рівня в більшості країн світу у першій половині 2020 року значно посилює вплив популістських сил на уряди, які змушені реагувати на цей факт збільшенням соціальних виплат за рахунок нарощування зовнішніх запозичень, що об'єктивно може призвести до зростання інфляції та до обезцінення доходів підприємств. Подібні дії багатьох політиків при владі не розв'яжуть й іншу нагальну проблему — проблему нерівності в доходах і в якості життя, яка з кожним роком загострюється не тільки у відносинах між окремими країнами, а й усередині кожної країни. Тому можна очікувати введення так званого податку на багатство як в окремих країнах, так і на міжнародному рівні. А це, у свою чергу, поставить під сумнів бажання власників та акціонерів багатьох підприємств розширювати своє виробництво і створювати додаткові робочі місця. Останнє є основною умовою виходу з кризи, чого не можна недооцінювати політикам при владі. Усі вказані загрози в діяльності підприємств поки що недостатнім чином аналізуються в зарубіжній та українській науковій літературі в контексті їхнього системного впливу на фінанси підприємств у сучасних умовах, хоча окремі аспекти цього впливу знайшли відображення в низці праць як в Україні, так і за кордоном. Тому потрібні додаткові дослідження вказаної проблематики і розроблення практичних шляхів урахування впливу нових економічних загроз на діяльність підприємств.

Значний вклад у дослідження впливу нових економічних загроз на діяльність бізнесу в останнє десятиліття внесли як зарубіжні, так і українські вчені. Серед них доцільно назвати таких, як: В. Архипова [1], І. Бистряков, Е. Вайцеккер, Б. Данилишин, Г. Дейлі, А. Захарченко [2], В. Кравців, Н. Корнилюк [4], Е. Лібанова, І. Маскалевич [6], О. Михайленко [2], Н. Наїрі, Г. Паулі, Б. Порфір'єв [8], Д. Ріфкін, П. Саблук, Д. Стігліц, І. Сторонянська, Дж. Сьєберт, Н. Талєб, Ю. Туниця, Дж. Фарлей, К. Фельбер, Дж. Фуллертан, М. Хвесик, Є. Хлобистов та інші. Водночас в їхніх роботах поки що не розроблено системи протидії новим економічним загрозам. Важливо також передбачити й систему преференцій для тих підприємницьких структур, які у своїй діяльності стараються максимально дотримуватися кліматичних та інших умов господарювання, беручи до уваги й негативні наслідки пандемії коронавірусу.

Водночас аналіз наукової літератури дозволяє нам зробити висновок, що науковці проводять паралелі між поняттями «загроза», «небезпека» і «ризик». Підходи науковців щодо співвідношення цих понять є такими:

1) ризик є наслідком небезпеки. Такого підходу дотримується Є. П. Картузов, Є. М. Рудніченко, Т. В. Семенютіна та інші науковці. Так, Є. М. Рудніченко вважає, що ризик на підприємстві виникає тоді, коли воно при виникненні небезпеки буде вирішувати, як можна її оминати. Великий тлумачний словник сучасної української мови пропонує таке визначення поняття ризику: «Ризик — це усвідомлена можливість небезпеки, а також можливість збитків або неуспіху у якійсь справі». Є. П. Картузов вважає, що ризик є наслідком небезпеки, що проявляється через такі аспекти: дії, пов'язані з можливою небезпекою їхньої невдачі; імовірність виникнення ситуації, що стане передумовою для протидії інтересам фінансової безпеки підприємства; можливість спричинення незапланованих дій та банкрутства [9, с. 158];

2) загроза є формою ризику. Прихильниками такого підходу є: Н. Н. Пойда-Носик, О. І. Барановський, Т. Г. Васильців, Ж. С. Костюк, В. Г. Гусаров, М. І. Зубок та інші. Ж. С. Костюк стверджує, що загроза — частина ризику, яка виникає в разі негативного наслідку ухваленого рішення чи невинновданого ризику. М. І. Зубок вважає, що загроза — потенційні чи реальні дії певних осіб, здатні заподіяти конкретному суб'єктові матеріальної або моральної шкоди [7, с. 11];

3) загроза є формою небезпеки. Представниками такого підходу є і вітчизняні, і зарубіжні науковці, такі як: В. І. Ярочкін, М. М. Єрмошенко, К. С. Горячева, А. В. Пекін, Є. А. Олейніков, М. І. Корольов. Зокрема, В. І. Ярочкін вважає, що ризик є небезпекою, яка відображається у процесі переходу з можливості в дійсність. Отже, можемо стверджувати, що зазначені нами науковці ототожнюють поняття загрози і небезпеки. Такого підходу дотримується й А. В. Пекін і вважає, що загроза є конкретною формою небезпеки. Науковець також зазначає, що загроза відображає сукупність умов і факторів, що створюють небезпеку для забезпечення інтересів різних підприємств. К. С. Горячева стверджує, що ризик завжди притаманний фінансовій діяльності підприємства і що вищий є рівень фінансового ризику, то нижчий рівень фінансової безпеки [12].

У науковій літературі переважно не розмежовують поняття «ризик» і «загрози», паралельно використовуючи їх навіть у плані синонімічного заміщення сутності одного й того самого явища, котре зводиться до негативного впливу на підприємство і котре можна означити як небезпеку. Це пов'язано з тим, що ці поняття близькі за змістом. Частково погоджуючись із вченими, котрі наголошують на тому, що ризик є первинною категорією щодо загрози і впливає з неї, а також, підтримуючи позицію тих, які вважають поняття «загрози» ширшим за поняття «ризик», вважаємо, що між ними існує причинно-наслідковий зв'язок. Попри те, що загроза є результатом прояву ризику внаслідок негативної дії певних ендогенних чи екзогенних чинників, які порушують фінансову рівновагу підприємства, дуже часто ризик є причиною виникнення нової загрози. Так, при аналізі загрози можна вказати на ризик, котрий зумовив її виникнення, або, навпаки, виявити ризик, який породжує наявність тої чи іншої загрози.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є з'ясування нових економічних загроз у діяльності підприємств у світі й в Україні та обґрунтування можливих шляхів їх уникнення. Відповідно, завданнями статті є виділення нових економічних загроз, які негативно впливають на діяльність окремих підприємств; пошук фінансових ресурсів для зменшення негативного впливу нових економічних загроз на фінансовий стан підприємств; пристосування діяльності українських підприємств до вимог міжнародних фінансових структур з метою отримання від них потрібних фінансових ресурсів для розв'язання своїх екологічних і соціальних проблем в епоху деґлобалізації.

Результати досліджень. Окремі аспекти впливу нових економічних загроз на діяльність окремих підприємств насамперед аналізують фахівці у сфері економіки природокористування. Зокрема, В. Архипова серед основних блоків глобальних загроз, які можуть вплинути й на діяльність окремих підприємств, виділяє й «зелені» виклики [1, с. 318]. До них, серед інших, вона відносить й підвищення ефективності використання відновних і невідновних джерел енергії; зниження негативних наслідків діяльності людини на навколишнє середовище; контроль та управління вуглецевими викидами; адаптація до змін клімату та низка інших. На подібні екологічні та кліматичні виклики для діяльності підприємств звертається увага у все більшій кількості публікацій як за кордоном, так і в Україні.

Виходячи з аналізу зарубіжного досвіду, можна стверджувати, що однією з кліматичних загроз у діяльності підприємств (насамперед видобувних, енергетичних, металургійних, хімічних, будівельних, лісогосподарських, з виробництва тепла, з переробки сміття тощо) стає зростання ставки так званого вуглецевого податку та запровадження його в тих країнах, де поки він не введений. Визначення рівня вуглецевого податку виходить з нормативів заданої державою ціни на вуглець, з урахуванням якої суб'єкти ринку розраховують можливі обсяги викидів, які не лімітуються. Вуглецеві податки вже

використовують багато держав Європи, а також Мексика та Японія. Зазвичай, поки що ця ціна становить менше ніж 10 дол. США за тонну [2], що значно вище, ніж пропонована до введення його ставки в Україні.

Для підприємств, які видобувають викопні енергетичні ресурси і переробляють їх, буде все важче отримати й банківські кредити, що можна розглядати як нову економічну загрозу для підприємств. Зокрема, на початку 2017 року керівництво німецького Дойче Банку ухвалило рішення, що банк і його дочірні структури по всьому світі не будуть надавати кредити для видобутку енергетичного вугілля і побудови тепло- та електростанцій, які працюють на викопному паливі. Фінансування вже розпочатих проектів за участі Дойче Банку в цій сфері буде поступово скорочуватися, а з часом припиниться взагалі. Це рішення було оголошено під час проведення конференції у грудні 2015 року. Крім цього, банку, ще 400 державних і приватних компаній, які брали участь у Паризькій кліматичній конференції у грудні 2015-го, пообіцяли подібним чином допомогти світовому товариству в боротьбі з глобальним потеплінням [14]. Поступово долучається до вказаних процесів і наша країна. Так, 2017 року Кабінет Міністрів України затвердив Енергетичну стратегію країни до 2035 року, згідно з якою в нашій країні зросте використання відновлюваних джерел енергії і скоротиться роль теплових електростанцій у виробництві тепла та енергії. Це посилює економічні загрози для діяльності підприємств багатьох галузей нашої країни, які будуть змушені переходити на використання нових видів енергії, насамперед відновлювальної, та поступово відмовлятися від енергії, що виробляється за рахунок традиційних джерел енергії. Тому державі важливо розробити систему стимулів для тих підприємств, які будуть швидко здійснювати подібний перехід. Водночас проблемою для них може стати підвищена ставка «зеленого» тарифу на енергію, яку виробляють підприємства відновної енергетики.

Негативним моментом для підприємств, що продукують «зелену» енергію, є те, що в останнє десятиліття в розвинутих країнах поступово зменшується пільгова ставка «зеленого» тарифу, що може негативно вплинути на фінансовий стан виробників відновної енергії. Подібне характерне зараз й для України. Ситуація полягає в тому, що неконтрольоване введення в експлуатацію «зелених» енергетичних потужностей призвело до того, що у квітні — травні 2020 року в Україні прийшлося виводити з роботи частину блоків на атомних станціях, на яких виробляється найдешевша в нашій країні енергія. Однією з головних причин інвестування з боку внутрішніх і зовнішніх інвесторів у «зелену» енергетику України стали найвищі в Європі тарифи на неї та збереження їх до 2030 року. Тому значним фінансовим аспектом для таких підприємств може стати запровадження в Україні певних обмежень на тарифи для виробників «зеленої» енергії та припинення їх будівництва з 01.07.2020. Зокрема, українським урядом у меморандумі з останніми передбачено зниження «зеленого» тарифу для власників сонячних електростанцій (СЕС) на 15 %, а для власників вітрових електростанцій (ВЕС) — на 7,5 %. Крім того, з 01.07.2020 ціна сонячної енергії визначається на аукціонах, що повинно призвести до суттєвого її зниження.

Для розв'язання наявних проблем із застосуванням «зеленого» тарифу в Україні можна було б використати «зелені» сертифікати, які активно застосовуються у США, Канаді, Австралії, Швеції, Норвегії, Великій Британії. Їхня суть полягає в такому [2]: кожна нова кіловат-година з відновних джерел енергії (ВДЕ) отримує визначену кількість сертифікатів, які продають і купують на вільному ринку. Щоб створити попит на «зелені» сертифікати, державний регулятор установлює квоти на обов'язковий вміст «зеленої» енергії в усьому обсязі продажу електроенергії постачальникам. Це дозволяє поступово встановлювати відсоток енергії з відновних джерел у загальній її кількості, регулюючи кількість сертифікатів на кіловат-годину для кожного джерела енергії, і швидше (на відміну від «зеленого» тарифу) пристосовуватися до світових цін на «зелені» потужності.

У низці країн також поширені «тарифні аукціони», на яких великі виробники відновної енергії конкурують за право довгострокової поставки цієї енергії (на термін 20 років), пропонуючи найнижчі ціни. Уряд же регулює кількість відновних джерел енергії через оголошення аукціонів лише на певні обсяги потужностей для кожного виду генерації протягом року. Однак аукціонна система цікава великим виробникам відновної енергії, які

можуть досягти низьких витрат завдяки економії на масштабі. Загалом, багато країн використовують одночасно різні моделі стимулювання розвитку відновних джерел енергії (а не тільки «зелений» тариф), що важливо врахувати в Україні.

Додаткові кошти для зменшення кліматичних загроз в останнє десятиліття підприємства можуть отримати за рахунок випуску «зелених» облигацій. Їх випускають міжнародні організації, окремі країни і підприємства для отримання коштів для запровадження проєктів з поліпшення клімату. «Зелені» облигації — це боргові інструменти, що використовуються на залучення коштів на проєкти, пов'язані з відновлювальною енергією, підвищенням енергоефективності, екологічно чистим транспортом або низьковуглецевою економікою. Світовий банк 2017 року повідомив, що він інвестує 325 млн дол. США у фонд «Green Cornerstone», щоб створити найбільший у світі фонд для «зелених» облигацій для розвиткових країн. Загалом, експерти передбачають попит на інвестиції в екологічні та кліматичні проєкти на рівні від 950 млрд дол. до 1,1 трлн дол. США на рік. В Україні «зелені» облигації випустила компанія ДТЕК, але проблемою є те, що при їх випуску в аудиті цієї компанії відмовили провідні світові аудиторські компанії, які входять до так званої «великої четвірки» [6, с. 1]. Хоча ДТЕК знайшла іншу аудиторську компанію, яка зробила необхідний аудит компанії, але попит на її «зелені» облигації в силу цього суттєво зменшився.

Важливою складовою механізму зменшення кліматичних загроз у діяльності підприємств у світі, які переходять на відновну енергію, можуть стати кредити так званих «зелених» банків, які розповсюджені насамперед у США, Німеччині, інших розвинутих країнах, розвиток яких також важливо фінансово стимулювати і в Україні. До них насамперед відносять альтернативні фінансові інститути, які інвестують у захист навколишнього середовища, у раціональне використання природних ресурсів, на підтримку сільського господарства та підтримку виробників біологічної продукції, а також забезпечують високий рівень прозорості фінансових операцій та соціальної відповідальності щодо своїх клієнтів і до співробітників. Відомий російський учений Б. Порфір'єв прогнозує, що до 2040 року, завдячуючи диверсифікації джерел фінансування та розвитку ринку низьковуглецевих технологій, частка банківського кредитування «зеленого» сектору економіки може зменшитися до 33 %, а частка інноваційних фінансових інструментів (зокрема й «зелених» облигацій) збільшиться до 23 %. На думку експертів, «зелені облигації» можуть забезпечити поступовий перехід світу до екологічно та кліматично стійкої економіки у другій половині XXI століття. Тому Україні та її підприємствам важливо закріпитися на ринку «зелених» облигацій, оскільки в останнє десятиліття основним їхнім продуцентом стає Китай. Відповідно, для цього Українська держава повинна створити належні фінансові умови для внутрішніх та іноземних покупців цих облигацій, чого поки що не спостерігається.

Серед нових економічних загроз в останнє десятиліття все більше фінансових проблем у діяльності підприємств становлять епідеміологічні загрози, які ведуть до часткової чи повної зупинки діяльності останніх. Показовою в цьому плані стала пандемія коронавірусу, яка розпочалася у світі у першій половині 2020 року. Запровадження внаслідок неї карантину та інших обмежувальних заходів у більшості країн світу призвели до зупинки або призупинення діяльності багатьох підприємств майже у всіх країнах світу. Цей факт ніким не прогнозувався, що призвело до значних втрат для підприємств, значна частина з яких опинилася на грані банкрутства, а багато малих і середніх підприємств збанкрутували. Цей факт підтвердив теорію «чорних лебедів» Н. Талеба, згідно з якою економіки країн світу в сучасну епоху будуть усе більше потерпати від непрогнозованих загроз їхнього розвитку [3]. Майже всі держави світу в першій половині 2020 року, насамперед провідні країни, розробили фінансові заходи з підтримки підприємств у цей кризовий період. Так, для попередження банкрутства підприємств і збереження робочих місць на них у період пандемії коронавірусу країни ЄС уже до середини квітня 2020-го запровадили національні механізми підтримки бізнесу. Одним із таких інструментів стали державні гарантії для підприємств, до яких слід віднести такі: 1. Прямі гранти і податкові пільги. 2. Зниження кредитних ставок. 3. Страхування короткострокових експортних кредитів. Державні гарантії на надані бізнесу

кредити [5]. Особливістю цих державних гарантій є те, що їх можуть отримати майже всі компанії, крім фінансових. Водночас компанія, що претендує на отримання цих гарантій, повинна довести, що на 01.01.2020 вона була фінансово стійкою, а у кризову ситуацію потрапила внаслідок пандемії коронавірусу. Державні гарантії, що постраждали внаслідок вказаної причини, надаються на термін максимально до шести років. Крім того, отримувачі державних гарантій зобов'язані сплачувати певний відсоток за користування ними. Тому в Україні варто врахувати подібний досвід і запровадити хоча б частину з цих гарантій. Поки що програми підтримки бізнесу в нашій країні не ухвалено, хоча деякі заходи були передбачені. Зокрема, у квітні 2020 року Верховна Рада України внесла зміни до Закону України «Про державний бюджет України на 2020 рік», якими зняла обмеження на надання гарантій державним і приватним компаніям під здійснення інвестиційних проєктів, насамперед на будівництво доріг. Прогнозування можливого впливу епідеміологічних ризиків на фінанси підприємств допомогло б розробити відповідну систему страхування від них для підприємств, що б дозволило мінімізувати їхні фінансові втрати. Тим більше, що все більше експертів попереджують про можливу нову хвилю пандемії коронавірусу і зростання частоти цієї пандемії в наступні роки.

Пандемія коронавірусу 2020 року посилила й таку нову фінансово-економічну загрозу для підприємств, як стрімка деглобалізація, що піддало ризику діяльність насамперед спеціалізованих та експортно направлених підприємств, які стрімко почали втрачати ринки збуту. Тому переважна частина країн світу почала використовувати різного роду обмежувальні заходи щодо експорту у свої країни, хоча вони суперечать принципам Світової організації торгівлі. Крім того, провідні країни світу розпочали політику повернення своїх підприємств з менш розвинутих країн, де робоча сила значно дешевша. Подібні дії цих країн пояснюються необхідністю максимально убезпечити свої підприємства від припинення поставок комплектуючих у разі непередбачуваних подій, яким і став карантин унаслідок пандемії коронавірусу, насамперед у Китаї та Індії. Зокрема, зупинка поставок комплектуючих з Китаю негативно вплинула на діяльність автозаводів у Німеччині та на функціонування підприємств електронної промисловості в багатьох країнах світу. Тому уряди провідних країн світу починають переглядати ланцюги поставок, стимулюючи власний бізнес створювати підприємства з виробництва більшості комплектуючих у себе у країні. Особливо це стосується виробництва товарів критичного експорту, а також тих товарів, які забезпечують економічну безпеку країни. Останнє пов'язано з тим фактом, що з початком пандемії коронавірусу 2020 року низка держав заборонила поставки в інші країни медичних масок та респіраторів, захисних костюмів для медиків, апаратів штучної вентиляції легенів (ШВЛ) та іншого медичного обладнання, призначеного для боротьби з цією недугою. Окремі країни навіть заборонили вивезення певних видів ліків до інших країн, які допомагали лікувати хворих на коронавірус. Усе це змусило підприємства багатьох країн у терміновому порядку налагоджувати виробництво цих товарів у себе, що призвело до їхнього здорожчання, оскільки підприємства-виробники мусили змінювати свій профіль виробництва, перенавчати персонал і нести інші додаткові витрати. Китай один із перших урахував недоліки експортно направленої стратегії розвитку своєї економіки, перейшовши до виробництва товарів насамперед для власного споживача. На це надихнула уряд країни криза 2008—2009 рр., яка призвела до зупинки багатьох експортно направлених підприємств усередині країни.

А 2020 року в Україні внаслідок пандемії коронавірусу сфера торгівлі продовольчими товарами була визначена державою як стратегічною. Відбулось вибухове зростання інтернет-магазинів продуктових рітейлерів. Свої інтернет-магазини запустили АТБ, «Сільпо», «Фора», з'явилися послуги «click and collect», «click and drive». Саме зараз у цьому каналі буде складно отримати прибуток, проте Інтернет-торгівля буде зростати незалежно від карантину, це довгостроковий тренд і ігнорувати його — недалекоглядно. За перший місяць карантину обсяги операцій у POS-терміналах ПриватБанку зросли на 10 %, при цьому значно скоротилося число операцій з готівкою. Частка безготівкових операцій у першому півріччі становить 86,1 % [10].

Карантинні обмеження значно вплинули на сферу роздрібної торгівлі. У період суворих карантинних обмежень (середина березня — середина травня 2020 р.) продовольчі та господарські ринки повністю припинили свою роботу. Оскільки більша частина бізнесу у сфері торгівлі зареєстровані як фізичні особи підприємці — за офіційними даними, 211 302 підприємства цієї галузі залишилися без роботи — це більше ніж 3/4 зупинених ФОПів за всіма галузями (рис. 1). Серед антикризових заходів, до яких вдалися українські малі підприємці та ритейлери, найбільш поширеними є переведення працівників у відпустку за свій рахунок і перегляд умов з орендодавцями.

Рис. 1. Динаміка ФОПів, які припинили роботу за галузями у березні — травні 2020 року

Джерело. [4].

Істотний вплив карантинних обмежень відчули на собі торговельно-розважальні центри (ТРЦ). В Українській раді торгових центрів (УРТЦ) підраховали, що лише торговельно-розважальні центри України за два місяці карантину втратили близько 7 млрд гривень орендних надходжень, а їхні орендарі — більше ніж 50 млрд гривень товарообігу [11].

Крім обмеженого попиту, коронакриза зумовила додаткові витрати підприємств на санітарний захист (рис. 2).

Рис. 2. Фактори негативного впливу на підприємства в умовах карантину

Джерело. [5].

Пандемія коронавірусу посилила й таку загрозу в розвитку підприємств, як зростання нерівності в суспільстві, для подолання якої в деяких країнах пропонується посилення оподаткування великих підприємств, передусім ТНК. Подібний підхід, зокрема, застосував уряд В. Орбана 2010 року для подолання наслідків кризи 2008—2009 рр., переклавши частину податкового тягаря з менш забезпечених верств населення на більш заможних, а також на ТНК та іноземні фінансові структури. Загалом, для зменшення нерівності в суспільстві деякі популістські сили в низці країн світу пропонують суттєво підвищити податки на доходи заможних верств населення (ввести податок на багатство), що може призвести до зменшення інвестування останніми в акції підприємств або до виведення їхніх підприємств із країн, де подібний податок було запроваджено. Відповідно, така нова фінансова загроза для діяльності багатьох підприємств стає все більш реальною в сьогоdnішніх умовах. Подібне недавно відбулося у Франції, де президент Ф. Олланд підвищив максимальну ставку податку на доходи фізичних осіб до 75 %, що спровокувало масову міграцію топ-менеджерів провідних компаній світу з Франції за кордон, і переведення частини виробничих потужностей великих іноземних фірм за межі Франції. Новий президент країни Е. Макрон був змушений скасувати цю ставку, щоб зупинити вказані негативні процеси для економіки Франції. Прихильником податку на багатство не тільки в рамках окремих країн, а й у масштабах світової економіки, є відомий французький учений Т. Пікетті. На його думку, якщо демократичні сили збираються відновити контроль над сучасним глобалізованим фінансовим капіталізмом, їм слід належним чином підготуватися до викликів сьогоdnення. Ідеальним інструментом для цього міг би стати прогресивний світовий податок на капітал, поєднаний з високим рівнем фінансової прозорості [7, с. 521]. Попри дискусійність цієї ідеї, пропозиція Т. Пікетті щодо запровадження прогресивного прибуткового податку на заможні верстви населення у всіх країнах світу заслуговує на увагу, зокрема й в Україні, де поки що в теорії й на практиці домінує ідея лінійного прибуткового податку на доходи громадян. Якщо б прогресивний прибутковий податок на доходи громадян був зараз введений у нашій країні з одночасним посиленням контролю за виведенням коштів в офшори, це б могло б допомогти Україні в боротьбі з негативними наслідками пандемії коронавірусу, оскільки наша країна є найбіднішою країною в Європі. Зокрема, за оцінками ЮНІСЕФ [13], понад 6 млн осіб в Україні можуть опинитися за межею бідності через соціально-економічну кризу, викликану COVID-19. Рівень бідності у нашій країні зросте з 27 до 44 %, а вплив пандемії коронавірусу на дітей буде ще більшим: їхня бідність зросте з 33 до 51 %. Найбільше втрати понесуть багатодітні сім'ї, одинокі батьки з дітьми, родини з дітьми до трьох років та одинокі пенсіонери віком за 65 років. Тому заслуговує на увагу пропозиція ЮНІСЕФ щодо тимчасової універсальної виплати всім домогосподарствам із дітьми в Україні, а також збільшення допомоги при народженні дитини. Це б позитивно вплинуло й на доходи українських підприємств, оскільки вказані виплати були б використані на купівлю товарів і послуг українських виробників. Можливим варіантом подолання в суспільстві могло б стати й виплата безумовного доходу, але в таких бідних країнах, як Україна, для цього поки що немає фінансових ресурсів. Підвищення ж податків на прибуток українських підприємств не є сьогоdnі можливим, оскільки багато з них стали банкрутами або працюють у збиток (особливо у сфері послуг). Крім того, у деяких країнах ідею запровадження безумовного доходу провалили самі громадяни на референдумі (Швейцарія) або ефективність його запровадження визнали негативною (Фінляндія).

Висновки. Функціонування підприємств у світі та в Україні в майбутньому дедалі більше залежатиме від урахування нових економічних загроз, серед яких уже сьогоdnі доцільно відмітити такі: кліматичні, епідеміологічні (передусім — коронавірусні), деглобалізаційні, протекціоністські, популістські та інші. Названі загрози в діяльності підприємств поки що недостатнім чином проаналізовані в науковій літературі в контексті їхнього системного впливу на фінанси підприємств у сучасних умовах. Тому потрібні додаткові дослідження вказаної проблематики і розроблення практичних шляхів урахування

впливу нових економічних загроз на діяльність підприємств. Виходячи з аналізу зарубіжного досвіду можна стверджувати, що однією з кліматичних загроз у діяльності підприємств традиційних галузей стає зростання ставки так званого вуглецевого податку та запровадження його в тих країнах, де поки що він не введений. Для підприємств, які видобувають викопні енергетичні ресурси і переробляють їх, буде все важче отримати й банківські кредити, тому їм доцільно в найкоротший термін змінювати профіль свого виробництва. Водночас проблемою для подібних підприємств може стати підвищена ставка «зеленого» тарифу на енергію, яку виробляють підприємства відновної енергетики. Зокрема, додаткові кошти для зменшення кліматичних ризиків в останнє десятиліття підприємства традиційних галузей (і не тільки) можуть отримати за рахунок випуску «зелених» облігацій, але для цього держава повинна створити пільгові умови для придбання цих облігацій інвесторами, передусім іноземними. Пандемія коронавірусу, яка розпочалася у світі в першій половині 2020 р. та запровадження внаслідок неї карантину та інших обмежувальних заходів у більшості країн світу призвела до зупинки або призупинення діяльності багатьох підприємств майже у всіх країнах світу. Тому майже всі держави світу в першій половині 2020 року, розробили державні фінансові заходи з підтримки підприємств у цей кризовий період. Особливістю цих державних гарантій стало те, що їх могли отримати майже всі компанії, крім фінансових. Водночас пандемія коронавірусу посилила й таку нову фінансово-економічну загрозу для підприємств, як деглобалізація, що поставила під загрозу діяльність насамперед спеціалізованих та експортно направлених підприємств, які стрімко почали втрачати ринки збуту. Тому переважна частина країн світу почала використовувати різного роду обмежувальні заходи щодо експорту у свої країни, хоча вони суперечать принципам Світової організації торгівлі. Пандемія коронавірусу посилила й такий ризик у діяльності підприємств, як зростання нерівності в суспільстві, для подолання якої в деяких країнах пропонується посилення оподаткування великих підприємств, передусім ТНК. Ці та інші проблеми в подоланні нових фінансових загроз у діяльності підприємств свідчать про необхідність розроблення відповідної системи їх стимулювання, зокрема в оподаткуванні їхніх доходів.

Література

- Архипова В. В. «Зеленые финансы» как средство для решения глобальных проблем. *Экономический журнал ВШЭ*. Москва : ВШЭ, 2017. № 2. С. 312—332.
- Захарченко А., Михайленко О. «Зелена» революція в Україні: для всіх чи для обраних. *Економічна правда*. 2018. 16 лютого. URL : <https://epravda.com.ua/publications/2018/04/3/634141>.
- Сарахман Е. Кількість бідних в Україні різко збільшується — ЮНІСЕФ. *Економічна правда*. 2020. 18 травня. URL : <https://epravda.com.ua/news/2020/05/18/660598>.
- Корнилюк А. Державні гарантії на підтримку бізнесу «без гальм»: чому Україні краще піти шляхом Європи. *Економічна правда*. 2020. 10 червня. URL : <https://epravda.com.ua/publications/2020/06/10/661557>.
- Коронавірусний жах ритейлу: як вижити під час шторму. *УНІАН*. 2020. 28 травня. URL : <https://www.unian.ua/economics/other/karantin-v-ukrajini-yak-perezhiti-koronavirusniy-zhah-riteylu-ostanni-novini-11013341.html>.
- Маскалевич І. Сонце на розпродаж. *Дзеркало тижня*. 2020. 6 грудня.
- Пікетті Т. Капітал у XXI столітті / пер. з англ. Н. Палій. Київ : Наш формат, 2016. 696 с.
- Порфирьев Б. Н. «Зеленые» тенденции в мировой финансовой системе. *Мировая экономика и международные отношения*. 2016. № 9. С. 5—16.
- Stashchuk O. V., Perevozniuk V. V., Borysiuk O. V. Methodical approach to the integral assessment of financial of machine-building corporations. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2019. Vol. 3. № 30. P. 157—164.
- Coronavirus Update. *worldometers.info*. URL : <https://www.worldometers.info/coronavirus> (date of access: 22.09.2020).
- Grim Economic Outlook Grips Markets as Stocks Plummet. *The New York Times*. 2020. URL : <https://www.nytimes.com/2020/03/16/business/stock-market-drops-recap.html> (date of access: 22.09.2020).
- KPMG : official website. URL : <http://www.kpmg.com> (date of access: 22.09.2020).
- The European Bank for Reconstruction and Development : official website. URL : <http://www.ebrd.com> (date of access: 22.08.2020).
- Miller J. Yo. WashU Expert: Coronavirus far greater threat than SARS to global supply chain. Washington University in St. Louis. 2020. February 7. URL : <https://source.wustl.edu/2020/02/washu-expert-coronavirus-far-greater-threat-than-sars-to-global-supply-chain> (date of access: 22.08.2020).

Статтю рекомендовано до друку 15.05.2021

© Карлін М. І., Стащук О. В., Борисяк О. В.

References

1. Arhipova, V. V. (2017). «Zelenye finansy» kak sredstvo dlya resheniya global'nyh problem [«Green finance» as a means for solving global problems]. *Ekonomicheskij zhurnal VSHE — Economic Journal of the Higher School of Economics*, 2, 312—332. Moscow: VSHE [in Russian].
2. Zakharchenko, A., & Mykhailenko, O. (2018, February 16). «Zelena» revoliutsiia v Ukraini: dlia vsikh chy dlia obranykh [The «Green» Revolution in Ukraine: for all or for the elect]. *Ekonomichna pravda — Economic truth*. Retrieved from <https://epravda.com.ua/publications/2018/04/3/634141> [in Ukrainian].
3. Sarakhman, E. (2020, May 18). Kilkist bidnykh v Ukraini rizko zbilshuietsia — YuNISEF [The number of poor in Ukraine is growing sharply — UNICEF]. *Ekonomichna pravda — Economic truth*. Retrieved from <https://epravda.com.ua/news/2020/05/18/660598> [in Ukrainian].
4. Kornyluk, A. (2020, June 10). Derzhavni harantii na pidtrymku biznesu «bez halm»: chomu Ukraini krashche pity shliakhom Yevropy [State guarantees to support business «without brakes»: why Ukraine is better to follow the path of Europe]. *Ekonomichna pravda — Economic truth*. Retrieved from <https://epravda.com.ua/publications/2020/06/10/661557> [in Ukrainian].
5. Koronavirusnyi zhakh ryteilu: yak vyzhyty pid chas shtormu [Coronavirus horror of retail: how to survive a storm]. (2020, May 28). *UNIAN*. Retrieved from <https://www.unian.ua/economics/other/karantin-v-ukrajini-yak-perezhiti-koronavirusnyi-zhah-riteylu-ostanni-novini-11013341.html> [in Ukrainian].
6. Maskalevych, I. (2020, December 6). Sonce na rozprodazh [The sun is on sale]. *Dzerkalo tyzhnia — Mirror of the week* [in Ukrainian].
7. Piketti, T. (2016). *Kapital u XXI stolitti [Capital in the XXI century]*. Kyiv: Nash format [in Ukrainian].
8. Porfir'ev, B. N. (2016). «Zelenye» tendencii v mirovoj finansovoj sisteme [«Green» trends in the global financial system]. *Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniya — World economy and international relations*, 9, 5—16 [in Russian].
9. Stashchuk, O. V., Perevozniuk, V. V., & Borysiuk, O. V. (2019). Methodical approach to the integral assessment of financial of machine-bulding corporations. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, Vol. 3, 30, 157—164.
10. Coronavirus Update. (n. d.). *worldometers.info*. Retrieved September 22, 2020, from <https://www.worldometers.info/coronavirus>.
11. Grim Economic Outlook Grips Markets as Stocks Plummet. (2020). *The New York Times*. Retrieved September 22, 2020, from <https://www.nytimes.com/2020/03/16/business/stockmarket-drops-recap.html>.
12. KPMG. (n. d.). Official website. Retrieved September 22, 2020, from <http://www.kpmg.com>.
13. The European Bank for Reconstruction and Development. (n. d.). Official website. Retrieved August 22, 2020, from <http://www.ebrd.com>.
14. Miller, J. Yo. (2020, February 7). WashU Expert: Coronavirus far greater threat than SARS to global supply chain. Washington Iniversity in St. Louis. Retrieved August 22, 2020, from <https://source.wustl.edu/2020/02/washu-expert-coronavirus-far-greater-threat-than-sars-to-global-supp>.

The article is recommended for printing 15.05.2021

© Karlin M., Stashchuk O., Borysiuk O.